

ВАЖНИЈЕ ОСОБИНЕ ВОКАЛИЗМА СРПСКИХ ГОВОРА ОКОЛИНЕ ШИПОВА¹⁸

САЖЕТАК

У раду се приказују важније вокалске особине говора околине Шипова – артикулација, супституције и редукције пет правих вокала, те дистрибуција слоготворних сонаната. Грађа показује да се вокализам ових говора у основи не разликује од стања у другим ближим или даљим сродним говорима, с тим што су неке особине у односу на друге говоре сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта мање или више изразите.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Шипово, вокали, инвентар, дистрибуција, артикулација, супституција, редукција.

1. Увод

Шипово је општина у југозападном дијелу Републике Српске и западном дијелу Босне и Херцеговине. Чине је највећим дијелом три предione цјелине: *Јањ*, *Пљџ* и *Жуна*. Према прелиминарним резултатима пописа становништва из 2013. године¹⁹ на овој територији живјело је 10 820 становника, углавном православних Срба. Грађа изложена у овом раду сакупљена је у осам насеља²⁰ из све три предione цјелине током 2014. и 2015. године, а потпунији подаци о вокализму, као и о другим особинама ових говора биће доступни након спроведеног опширнијег истраживања. Приликом теренских истраживања примјењивани су уобичајени поступци и методе у дијалектологији, тј. снимање спонтаних казивања информатора, након чега је издвојена грађа о артикулацији, супституцијама и редукцијама пет правих вокала, те о дистрибуцији слоготворних сонаната.²¹

Основне одлике вокализма већине српских говора сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта углавном се односе на помјерену артикулацију вокала, њихову супституцију и редукцију уз посебности у вези са вокалима по-

¹⁸ Рад је настао у току сакупљања грађе за израду докторске дисертације под насловом *Српски говори околине Шипова* на Универзитету у Бањој Луци.

¹⁹ http://www.bhas.ba/obavjestenja/Preliminarni_sr.pdf

²⁰ *Бџићи* (Ба), *Драгњић Подови* (ДП), *Горњи Мујићи* (ГМ), *Липовача* (Лип), *Олићи* (Ол), *Подоје* (По), *Стрџице* (Стр) и *Ступна* (Ст).

²¹ О рефлексима вокала Ћ биће ријечи другом приликом.

јединачно, које се могу наћи у сваком говору.²² Стање у говорима околине Шипова у основи не одступа од стања у вокалском систему сродних говора што и потврђује забиљежена грађа, с тим што су неке особине у овим говорима у односу на друге мање или више изразите.

2. Инвентар и дистрибуција

Инвентар вокала у овим говорима чини пет правих вокала и вокално *р*, с тим што се у слоготворној функцији могу наћи и сонанти *л*, *н*, и *њ*. Сваки од пет правих вокала остварује се и у дугом и у кратком алофонском лику, што показује и изложена грађа.

Вокално *р* такође може бити дуго или кратко: *бр̄зо* Ол, *бр̄зо* Ол, *зр̄к* Стр, *завр̄ни* Ол, *загр̄ни* Ол, *зр̄њу* Ол, *кр̄в* Ол По, *мр̄жње* Лип, *мр̄с* Стр, *од мр̄са* По, *мр̄си* Стр, *мр̄сна* Ол, *мр̄тав* Ол, *мр̄тва* Лип, *овр̄ши* Стр, *п̄н̄р̄иш̄е* Стр, *поцр̄њло* Ол, *претр̄пит* Ол, *смр̄ча* Стр, *твр̄ди* Ол, *тр̄пи* Лип, *тр̄пила* ДП, *тр̄пити* Ол, *ум̄рт* ГМ, *ум̄р̄шеш* Ол, *цр̄в* Ол, *цр̄ква* Стр, *испо-цр̄кв̄е* Ол Стр, *цр̄кву* Стр, *цр̄но* Ол, *цр̄н̄и* Ол, *цр̄ну* Стр, *чвр̄сто* Ол, *четвр̄так* Ба, *четвр̄т̄ог* Ол; *вр̄л̄ет* Ол, *др̄ва* Ол, *др̄во* Ол, *др̄вен̄е* Стр, *др̄ж̄им* По, *јетр̄ва* Стр, *кр̄ви* Ол, *кр̄ма̄д* Стр, *кр̄ст* Лип, *кр̄стом* Лип, *кр̄шина* Стр, *п̄мр̄ло* ГМ, *п̄р̄р̄јала* Ол, *п̄р̄са* По, *п̄р̄ст* Ол, *р̄ђа* Стр, *св̄кр̄ва* Стр ДП, *св̄кр̄ви* Стр, *см̄рти* Лип, *ср̄це* Стр, *тр̄п̄ам* Ол, *тр̄ч̄е* Ол, *умр̄ла* Ол, *умр̄ло* ГМ, *упр̄т* Ба, *пр̄дстр̄то* Стр. Вокално *р* може се појавити и усљед губљења медијалног вокала *и*: *бор̄ли смо се* Стр, *в̄јер̄ла се* Стр, *м̄јер̄ло* Ол, *отв̄ор̄ла* Ол, *п̄дстар̄ли* Стр, *сл̄мар̄ца* Стр, *ӣгер̄це* Стр.

Након испадања фрикатива *х* вокално *р* нашло се у медијалној позицији испред вокала: *вр̄ови* Ол, *на вр̄у* Лип, *у Цр̄н̄е вр̄о^еве* Ол, *у Цр̄н̄ом вр̄у* Ол (исп. и Драгичевић 2012: 174).

Поред *вр̄т̄ено* Стр чује се и *вр̄т̄ено* Ол, а уобичајено је и *ср̄џер̄ен̄и* По, *ср̄џер̄ен̄о* Стр. Данас се може чути *умр̄о* По и *умр̄* Ба.

Усљед потпуне редукције медијалног *и* сонанти *л*, *н*, и *њ* такође преузимају вокалску функцију: *ма̄дне* Стр, *м̄дло се* Стр, *д̄кол̄на* Стр, *прес̄едли* Стр, *раздӣј̄дли* Ол, *ст̄д̄ли* Стр; *бол̄н̄це* Стр, *у бол̄н̄цу* ГМ Стр, *г̄д̄ли* Ол, *гр̄а̄нца* Ол, *дог̄д̄нт* Стр, *з̄ов̄нт* Ол, *ков̄а̄нца* Ол, *кр̄е̄н̄ла* Ол ГМ, *кр̄е̄нт* Ол, *ло̄ја̄нца* Стр, *одма̄к̄нт* Ол, *одра̄н̄ла* ГМ, *ож̄е̄н̄ли ме* Стр, *д̄ткӣнт* Ол, *пла̄н̄ла* ГМ, *пож̄е̄н̄ла* ГМ, *поцр̄њло* Ол, *прӣко̄л̄цу* ДП, *про̄м̄је̄н̄ла* ГМ, *п̄н̄ца* Стр, *ра̄н̄ли* Ол, *ра̄нт* Ол, *скл̄д̄н̄ли* Стр, *тк̄а̄нца* Стр, *тк̄а̄нце* Стр, *тк̄а̄нци* Стр; *вар̄е̄њк̄е* Ол, *Ба̄д̄њаца* Стр, *Мр̄ко̄њ̄ћ* Ол.

У говорима околине Шипова, као и у другим сродним говорима сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта постоје покретни вокали *а* и *е* (исп. Дешић 1976: 91–98, Драгичевић 2007: 332, 333, 2010: 232–233). Најчешће

²² О особинама говора сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта постоје бројни подаци у литератури. Исп. Петровић 1973. и 1978, Дешић 1976, Павлица 1984, Драгичевић 1986, Далмација 1997.

се покретно *a* јавља у облицима придјевско-замјеничке промјене у генитиву, односно, акузативу једнине, код неких прилога и приједлога: *бијелѡга* Стр, *б^чјелѡга* Стр, *десѡтѡга* Ол, *дѡбрѡга* Ол Стр, *дрѹгѡга* Ол, *задњѡга* Ол, *једнѡга* Ол Стр, *кѡгѡ* Ба, *кѡјега* Ол, *мѡга* Ол ГМ, *најпрѡга* Ол, *нѡкогѡ* Ст Лип, *Никинѡга* ГМ, *никогѡ* Ол, *ѡвогѡ* Стр, *ѡвогѡ* Ол ДП, *ѡногѡ* Ол ГМ, *прѡга* Стр, *сѡчегѡ* Ол, *сѡга* ГМ Ба, *стѡријегѡ* Ол, *стѡрѡга* Стр, *тѡгѡ* Ол Лип, *црнѡга* Ол; *дѡсадѡ* ГМ Лип, *сѡдѡ* Ол, *сѡѡкудѡ* ГМ, *тѡдѡ* Ол; *крѡза земљу* Стр, *крѡза сѡло* Ол, *ниѡа стрѡну* Ол, *пѡда њу* ГМ, *прѡдѡ ме* Ол, *прѡдѡ њ* Ба, *прѡдѡ њи* Ол, *прѡдѡ њу* Ол, *ѹзѡ се* ГМ.

Покретно *e* јавља се у Д-И-Л придјевско-замјеничке деклинације и код неких именичких замјеница: у *Брчкѡме* ГМ, *дрѹгѡме* Ол ГМ, *мѡлѡме* ДП, *најмлађѡме* ГМ, *пѡ мѡме* По, *мѡме сѡну* Лип, *сѡме* Ол Ба, *тѡме* Стр, *тѡмѡ* Стр; *с кѡме* Ба, *кѡмѡ* Стр По Ба, *нѡкомѡ* Ол ДП, *никомѡ* Ол, *сѡкомѡ* Ол.

У лок. једн. присвојне замјенице *наш* забиљежена је једна форма са покретним *e* тамо гдје му претходи наставак *-ем*: у *нашѡме* Стр, док се у другим западним говорима у овим формама може чути и покретно *y* (Дешић 1976: 98).

Употреба покретног *y* своди се на појаву у формама *свѡму* Ст, *чѡму* Ст.

Уобичајене су и форме без покретних вокала у говору истих информатора: *мѡг* Стр, *кот сѡг* стрица Ол, *нѡкрштѡнѡг* Стр, *никог* ГМ, *зѡ ког* си дошла Стр, *ш њѡм* ГМ, *ш чѡм* се бѡви Ол; *дрѹгѡм* Стр, у *сѡкѡм* сѡлу Ол, *сѡм* дјѡте^ату Ол, *по мѡм* Лип, *мѡм* ѡцу Стр; *дѡсад* Ол, *кѡд* Ол, *никад* Ол, *никуд* Ол, *сѡд* Ол Лип, *сѡѹд* Ол, *сѡѹкуд* Ол.

Вокалом *e* углавном почиње суфикс за грађење збирних бројева од четири навише: *чѡтверѡ* Лип, *пѡтерѡ* ГМ Лип, *дѡстерѡ* Ст Стр, *дѡсетѡ* Стр, *трѡнѡстерѡ* Лип, *пѡтнѡстерѡ* Ст По, *дѡѡстерѡ* Ст Стр, *дѡѡес пѡтерѡ* Ол, *шѡсѡтерѡ* Стр. Нешто рјеђе се ови бројеви граде суфиксом *-оро*: *чѡтворѡ* Лип, *сѡдмѡро* ДП, *ѡсмѡро* Стр Лип, *дѡѡдесѡт* и *чѡтворѡ* Лип, *чѡтерѡес ѡ петѡро* Ол.

Чести су случајеви изостајања алтернације *o* : *e* иза палаталних консонаната и консонанта *ц*: *бѡсѡљѡм* Стр, *каѡшиѡм* Ол, *с кѡњѡм* По, *под сѡчѡм* ДП, *смиљѡм* Стр, *ѹљѡм* Ол Стр; *брѡјѡм* Ол, *брѡјѡвѡ* ГМ Лип, *крѡјѡви* Стр, *нѡжѡвѡ* ГМ, *нѡжѡве* Стр, *нѡжѡви* ГМ, *сѡчѡви* Стр, *сѡвѡжњѡвѡ* Стр; *ниѡи* бѡлѡго Ол, *рѡжѡво* брѡшно Ол, *стѡријѡг* ДП; *под Дабрѡѡѡм* Ол, *са квѡсѡѡм* Стр, *кѡлѡѡм* Ст, *кѡнѡѡм* ГМ мада има и ријетких примјера у којима је дошло до алтернације (*с кѡњѡм* Ол, *кѡнѡѡѡм* ГМ, *зѡчѡѡѡ* Стр, *крѡјѡѡѡ* Стр, *миѡиѡѡѡ* Стр).

Показна замјеница *то* потврђена је и у овим говорима са вокалом *o* у иницијалној позицији према аналогiji са другим демонстративним замјеницама: *нѡд ѡтѡ* Стр, *с ѡтѡм* *сѡ жѡвѡ*ли Стр, *с ѡтѡм* га нѡрѡнѡм Ст. Ова форма ријетка је у јекавским говорима, док се често среће у икавскошћакавским (Исп. Пецо 1975: 107, Баотић 1983: 72, Рамић 1999: 35).

3. Изговор и супституција

Грађа показује да изговор вокала *e* и *o* често одступа од стандардних вриједности и да су ова два вокала најподложнија помјерању артикулације или супституцији.

Отворенији изговор неакцентованог вокала *e* углавном иза кратког акцентованог слога најизразитија је особина ових говора: *бр̀вѐ^aт^aна* Ол, дв̀а *буре^aта* Ол, *вѐче^aра* Ст, *вѐчѐ^aрас* Стр, *вѐвѐ^aр^aце* Ол, *вр̀ме^aна* Стр Лип, *Ву̀ле^aта* По, *г̀дѐвѐ^aда* Ол Стр, *г̀доре^aла* По, *г̀уме^aн̄а* Ол, *д̀вѐвѐ^aр̀ало се* Стр, *д̀вѐвѐ^aт* Стр, *д̀јѐте^aту* Ол, *д̀р̀вѐ^aн̄а* Стр, *д̀р̀вѐ^aнѐ* Стр, *д̀р̀вѐ^aн̄и* Ол Стр, *д̀р̀вѐ^aн̄им* Стр, *д̀р̀вѐ^aн̄о* Стр, *д̀р̀вѐ^aн̄ога* Стр, *о-д̀р̀вѐ^aта* Стр, *зѐле^aнѐ* Стр, *изг̀доре^aла* По, *изг̀доре^aло* Стр, *испѐчѐ^a* Ол, *к̀амѐ^aна* Стр, *кѐте^aн* Ол Стр, *ис к̀рѐвѐ^aта* Ст, *к̀рме^aтинѐ* Ол, *Маке^aд̀бниџѐ* Стр, *м̀але^aн̄и* Ол, *нѐ ме^aре* Ол ГМ, *на̀пре^aдна* Стр, *нѐврѐ^aмена* Ол, *д̀бе^aћо је* Стр, *П̀але^aжи* Ол, у *П̀але^aжма* Ол, *чѐтерес њ пете^aро* Ол ГМ Стр, *плѐте^aна* Стр, *п̀дкле^aн̄о* Ол, *п̀дсте^aља* Стр, *п̀дтре^aба* Ол ГМ Ба, *сп̀дме^aн̄ик* ГМ, *стѐпе^aн̄џу* Ол, *стѐпе^aн̄це* ГМ, *убѐ^aрѐш* Ол, *у̀вѐчѐ* Ол ГМ Стр, *у̀те^aк̄о* Ол, *у̀те^aче* Стр, *ш̀аре^aн̄у* Стр, *цѐмпе^aр* Стр, *цѐмпе^aре* Стр, *ш̀доре^aта* Стр.

Ова особина забиљежена је и у многим сјеверозападним српским говорима (Петровић 1973: 36–37 и 1978: 35–37, Дешић 1976: 52–53, Драгичевић 1986: 64 и 2007: 333).

Потпуна замјена вокала *e* вокалом *a* није честа и огледа се у примјерима: *ш̀аре^aн̄у* Стр, *ц̀ипале* Стр, а замјена вокалом *u* у страниј ријечи: *ц̀имент* ДП, *ц̀имента* Стр (< њем. Zement).

Неакцентовани кратки вокал *o* може имати отворенију боју у правцу вокала средњег реда: *a*: *апо^aтѐци* Ол, *бо^aр̀овн̄це* Ол, у *Г̀ламо^aчу* Ол ДП, *земљо^aр̀адња* По, *ј̀аго^aде* Стр, *ј̀ало^aве* Стр, *к̀упо^aв̀але* Ол, *по мо^aз̀ућности* Стр, *од М̀рко^aн̄ића* Ол, *Ни^aко^aљ* Лип, *д̀бо^aј̀иш* Ол, *д̀сно^aвица* Ол, *д̀то^aке* Стр, *с̀иро^aч̀ад* ГМ, *с̀иро^aч̀ади* ГМ, *пѐто^aро* Стр, *у̀ по^aљу* Ол, *прево^aз* Ол, *про^aстира^aчи* Ол, *с̀убо^aта* Ол Ба Лип, *с̀убо^aт̄ом* Лип, а рјеђе се може чути замјена једног вокала другим: *анамо* Ол, *нѐшта* Ол, *п̀аражак* Ол. Ове појаве биљежили су бројни други испитивачи српских прекодринских говора (Исп. Пецо 1964: 38, Петровић 1973: 39, Дешић 1976: 41, Драгичевић 1986: 62 и 2010: 235).

Рјеђе су потврде помјерања артикулације вокала *o* у правцу вокала предњег реда *e*: *у̀ Ц̀рнѐ в̀ро^aве* Ол, *н̀аше к̀оно^aп̀ље* Стр, *от к̀оно^aп̀љѐ* Стр, *пољо^aпр̀ивреди* По.

Најстарији информатори данас обично говоре: *гр̀дб* Ст, *гр̀дбље* Ст ДП, *у̀ гр̀дбље* Стр, *н̄а гр̀дбље* ДП, *н̄а гр̀дбљу* Ст, *н̄а гр̀оп* ГМ, али млађи тврде да су имали прилику чути форму *гр̀дбље* са секвенцом *-ре-* од својих предака (в. и Драгичевић 2012: 175).

Уобичајена је замјена вокала *o* вокалом *e* у одричним формама глагола *моћи* (*нѐ мере* Ол ГМ Лип ДП, *нѐ мерем* Ол, *нѐ меремо* Стр, *нѐ мереш* Ол Лип ДП) позната већини говора херцеговачко-крајишког дијалекта (Ивић 1985: 136).

За замјену вокала *o* вокалом *u* уз назалне сонанте, распрострањену у многим говорима сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта (Дешић

1976: 42–47, Петровић 1973: 30, Драгичевић 1986: 54–61 и 2000: 15), забиљежене су потврде засад само у мјесту *Дра̀гњић Подови* на западу територије: *кѹмшија, кѹнапље, кѹнопље, на кѹња, с кѹњом, мѹмак, мѹтика, мѹтике, нѹга, на нѹгама, нѹкат, срамѹта, стѹмак, телефѹни*; *спрѹма ѹна, дѹшла и ѹна, ѹна е пита́ла, кат ѹна напра́ви, ѹн пита́; кѹме́; мѹј Бо́ре, дра̀га мѹја, свѹкрва та́ мѹја, мѹја свѹкрва, пра̀вили мѹји, мѹји ро̀д^нтељи, мѹја та́ чеља́д; кад се лѹвуша ѵспече́ ѹна́, ѹна́ ни́једна не ваља́, ба̀бица ѹна́, са̀ч ѹна́ј, ѹно́ на се́лу; дѹн^нјела́, дѹнесѹ́, дѹнесѹ́ш, нѹсала́, нѹсе́, нѹси́, нѹс^нла́, нѹсило́, нѹсит, нѹс^нти, нѹси́ши, нѹнесѹ́ш; замѹтат; зѹни на ко́њу, зѹнит пјѹш^нце́; мѹреши́, мѹраши́; док је мѹгла́, н^нјесмо мѹгли́, нѹћила́; лѹми́, слѹмила се; ѹнда́.*

У осталим мјестима појава је ограничена на свега неколико потврда у страним ријечима: *плафѹн* Стр, *вагѹн* Стр, два-три *вагѹна* Ст²³, а забиљежена је и у облицима *дѹктѹр* Ол, *дѹктѹра́* Ол, у којима се вокал не налази у сусједству назалних сонаната.

Артикулација вокала *a*, *u* и у углавном је стандардна. Њихова замјена другим вокалима није тако честа као што је то случај са вокалима *e* и *o*.

Затворенија артикулација кратког вокала *a* у правцу вокала *o* или *e* може се чути, али ограничен број потврда у грађи показује да то у говорима околине Шипова ипак није фреквентна појава. Забиљежени су следећи примјери: *јеча^ом* Стр, *пија^ен* Ол, *прега^еча* Стр, *сија^ело се* Стр, *сија^ети* Стр; односно: *да^олеко* Ол, *дса^о* Ол.

Понекад затварање вокала *a* доводи до супституције вокалима *e* или *o*: *жѹен-дѹр* Стр, *жѹендѹри* Стр, *пијевѹица* Ол, *пријетељу* Ст, *пријетеља́* По; *бѹгоми* ГМ, *ливода* Стр, *ливодѹ* Ол, *дроси* Стр, *дросѹ* Стр, *чѹране* Стр.

Појава затвореније артикулације вокала *a* или његова замјена вокалима *o* или *e* распрострањена је у многим ијекавским говорима (Павловић 1927: 109–110, Вуковић 1938: 8–9, Пецо 1964: 33–36, Петровић 1973: 31–35, Дешић 1976: 33–34, Драгичевић 1986: 44–51 и 2010: 235, Козомара 2007: 241).

Замјена вокала *a* вокалом *u* у облицима глагола *јесам* те бројева *седам* и *осам*, које су спорадично биљежене у другим сјеверозападним говорима (Петровић 1973: 33 и 1978: 42, Драгичевић 1986: 48) нису забиљежене у говорима Шипова.

У основама *враб-*, *крад-*, и *раст-* забиљежена је само секвенца *ра*: *врабац* Ст, ДП, *врапци* ДП, *крадѹ* Ст Стр, *украдѹ* Ст Стр, *украсти* ДП, те *расте* Ол Ст, *израсте* Стр, *нарасте* Стр, *нарастѹ* ГМ, *одрасте* ДП, *порастѹ* Ол Стр (Ивић 1964: 383–393). Драгичевићеви подаци из Мујѹића упућују на то да је уз облике *врабац*, *врапци* могуће чути и: *врѹбац*, *врѹпци* (Драгичевић 2012: 175).

²³ Професор Драгичевић сматра да говори источније скупине сјеверозападнoг огранка херцеговачко-крајишког дијалекта имају „ниску фреквенцију случајева у којима се остварује промјена *o>y*” (Драгичевић 2001: 87).

Свега неколико потврда супституције вокала *и* другим вокалом среће се у рјечима страног поријекла: *баџикли* По, *вакат* (<тур. vakit) Стр, *зјџмен* Стр, *летургија* Стр, *на летурђију* Стр (Петровић 1973: 40 и Дешић 1976: 54–55).

Ријетке су супституције вокала у другим вокалом какве су понекад бљежили истраживачи појединих ближих или даљих говора (Дешић 1976: 55–56, Драгичевић 2007: 335 и 2010: 236, Козомара 2007: 241 и др.). Међуслоговне дисимилације је условиле су појаву ликова *варуна* Стр, *коруза* ДП, *ујутру* Стр.

Умјесто вокала у често се остварује вокал *и* као резултат промјена *-ну->-ни-* у основама глагола III Белићеве врсте, при чему је вокал *и* најчешће дјелимично или потпуно редукован: *дйгн^ит* Ол, Стр, *крџнт* Ол, *мјтн^ит* Стр, *одмакнт* Ол, *освањити* Ол, *дтқинт* Ол, *пјснит* По, *шјпн^ити* Стр; *збвн^ила* ДП, *крџла* Ол ГМ, *крџли* Ст, *плџла* ГМ, *свањло* Стр; *окрџне се* ДП, *пдкисн^ићеш* Ол. Ова појава позната је у многим западним новостокавским говорима.²⁴

4. Редуција

На редуцију нецентованог вокала *и* у иницијалној, медијалној и финалној позицији у ријечи указивали су многи испитивачи српских говора (Павловић 1927: 110, Вуковић 1938: 25, Пецо 1964: 45–46, Николић 1964: 317–321, 1966: 236, 241 и 1968: 401, Петровић 1973: 40–44 и 1978: 39–41, Дешић 1976: 61–70, Вујичић 1985: 39–46, Драгичевић 1986: 69–72, 2004: 457. и 2010: 236–237).

Свега једна потврда свједочи да редуција иницијалног *и* није честа (*некције* ГМ) док су редуције медијалног *и* уобичајене у следећим категоријама:

1) код именица: *кудља* Ол Стр, *кудље* Ол, *недља* Ба Лип, *недљом* Лип, *недљу* Ол Ба Лип;

2) у разним суфиксима: *Бадџца* Стр, *гјуџца* Стр, *домџца* Стр, *домџце* Ол, *домџци* Стр, *жџеравца* Стр, *са косџџом* Ол, *плетџџу* ГМ, *пџџца* Стр, *секретџрца* Ол, *сламарџца* Стр, *стдџу* Стр, *ткџџца* Стр, *ткџџце* Стр, *ткџџци* Стр, *џџгерџце* Стр; *гддње* ГМ, *гддње* Ол ГМ ДП, *гддну* ГМ Стр, *ддџна* Ол, *ддџнама* Ол, *ладдвна* Лип, *мјџешна* Стр, *дкдџна* Стр, *дмладну* Ол, *средну* Ол, *стдџне* Ол, *стдџну* Ол; *варџџкџ* Ол;

3) у наставку *-има* у Д–И–Л множине именица мушког или средњег рода: *џутма* Ол, *кдлма* ГМ, *с кдњма* Ол, *с џудма* Ол, *џнуџма* Ол;²⁵

4) код неких придјевских замјеница и прилога: *вдлкџ* Ол, *вдлкџ* Ол ГМ, *вдлинџ* Ол; *кдлкџ* Ол, *кдлкџ* ГМ, *кдлкџ* ГМ, *кдлкџ* Стр;

5) код глаголских придјева радних: *бдџли смо се* Стр, *брџли* Лип, *гдџли* Ол, *ддџлазла* ГМ, *ддџлазли* ГМ, *долџтла* Стр, *дондџло* По, *зџратло* Стр, *избџли* Ол, *кд-*

²⁴ О томе постоје бројни подаци у дијалектолошкој литератури. Исп. нпр. Вујичић 1985: 46, Рамић 1999: 382, Драгичевић 1986: 171–172, 2000: 16, 2007: 333, 2010: 236.

²⁵ Наставак *-ма* у овим формама може се сматрати старим двојинским наставком или наставком *-има* са редукованим *и* (исп. Дешић 1976: 219–222).

сли Ол, мòдло се Стр, наљúтла Стр, нàпатла ДП, нàпатли Стр, нòсле се Стр, од-
ра̀нла ГМ, ожѐнли ме Стр, отвòрла Ол, пл"јевла Ол, пром"јенла ГМ, пожѐнла
ГМ, пòкупло Ол, пòстло се Стр, ра̀дла ГМ, ра̀дли Ол Стр, ра̀дло се Стр, разд"јел-
ли Ол, разрòдло Стр, рòдла ГМ, скло̀нли Стр, ура̀дла Стр;

6) у императиву: бјèжмо Стр, дòђте Ол, заиèђерте Стр, извòлте Ст, пòмозте
Ол, прàвте ДП, сјèцте Ол, спрèмте се Стр, стàнте Ол;

7) и у футуру: зòнћемо вас Ол, жèнћемо се Ол.

Непотпуна редукција медијалног и најчешће се јавља:

1) код именица недјеља и понедјељак: нед"љè Ст Стр, понед"љак Ол Ст;

2) код замјенице њезина: њèз"на Ол, њèз"на Ол, њèз"нè Ол, њèз"ни Лип, њè-
з"ну мàтèр Стр, њèз"нòј мàтери Стр ГМ, њèз"нòм Лип;

3) код придјева вèл"кà Ол вèл"кì ДП, вèл"кò Ст;

4) код разних суфикса: у Бàб"ћима Стр, Бòж"ћ Стр, брàт"ћа Ол, Мèд"ћа Стр,
плàст"ћа Ол, Под"ћи Ол, у Шòб"ћима Ол, àјкун"ца Ст, вòд"цòм Стр, вòд"цу Стр,
Гòр"чè Ол, дјèч"ца Стр, зàједн"ца Стр, јун"це Ол, кòшн"ца Стр, бес печèн"чè Ол,
пòрод"чè Стр, пòрод"цу Стр, прèсл"цу ДП, прèч"цòм Ол, прòдàвн"цу Ол, слàмар-
"ца Стр, чèсн"ца Стр, зигèр"це Стр, у Вòдвòд"ни Стр, грив"на Ол, у Крчев"нама
ГМ, лúч"ну Стр, праиш"на Ол, на сред"ни Ол, старјеш"на Стр, варèњ"кè Ол, ва-
рèњ"ку Стр, домàћ"на Стр; те испред суфикса -тељ: рòд"тељи Стр ДП, рòд"тè-
љà Лип, рòд"тељма Ол, ùч"тељ Ол, ùч"тèљà Ол;

5) у наставку Д-И-Л множине именица мушког рода: кòњ"ма Ол, кумп"јерима
Ол, љèкар"ма Стр, у Сарíћ"ма Ол;

6) у инфинитиву: жèн"т Ол, кòс"т Ол ДП, кúп"ти Ба ДП, натòвар"т Ол, окà-
д"т се Стр, пòл"т Ол, ра̀д"т Ол, скòч"т Ол, спрèм"т Ол;

7) у презенту: нè в"дì ДП, нè в"дìм Ст, нè в"дìши га Ст Стр;

8) код глаголског придјева радног: дожив"ли Ол, донòс"ли Ол, избор"ли Стр,
изгòр"ла Стр, забòрав"ла Стр, òслаб"ла ГМ, òстав"ла Ол, пòквас"ло Стр, прежì-
в"ли Ол ГМ, рòд"ла Ол;

9) и у футуру: вìд"ћеш Ол, зòн"ћемо се Ол, пòб"ћè вàс Ол.

У финалној позицији честа је потпуна редукција вокала и у инфинитиву: вúћ
Ол Стр, дèрат Ол, дíрат Ол, дòћ Ол ГМ Стр Лип, зарàдит Ол, зàћ Ол, знàт Ол,
избит Ол, изòржат Ол, изìћ Ол, ìћ Ол, казívат Ол, крèпат Ол, лàјат Ол, лòкат
Ол, мјèњат ГМ, нàставит Лип, нàћ Ол, ноћívат Ол, пòвúћ Ол, подèрат Ол, по-
чàстит ДП, прàт Ол, прèст Ол, прèћ Ол, прíћ Ол, проћ По, рèћ Ол, рúчат Ол,
скàкат Ол, сíћ Ол, ткàт Ол, тúћ Ол, ùнìћ Ол, úћ ГМ, чèкат Стр. У истој пози-
цији у инфинитиву и се може и чути у говору истих информатора: бìти Лип, вјèн-
чати Лип, глèдати Ол, дàвати Ол, испрљати Ол ГМ, јèсти ГМ, кòс"ти Ол ДП,
кúп"ти Ба ДП, мàтич"ти Лип, мљèти Ол Ст, опрèм"ти ДП, òрати Стр, òстати
ГМ, пол"јевати Стр, прíчати Лип ДП, ра̀дити ГМ, сјèсти Стр, слàвити По, узà-
кон"ти Лип, укајмачити Ол, ùсурити Ол, ìћи ГМ Стр, лèћи Стр, мòћи Ол, нàћи

Ол ГМ, *рѣћи* Ол Стр По, *тући* Ол Ст. Губљење вокала *и* у формама инфинитива факултативна је појава.

Потпуне или дјелимичне редукције финалног *и* спорадично су забиљежене и у следећим случајевима:

1) у акцентованом облику дат. једн. личне замјенице 1. лица: *мѣн чѹв̄ар казу-је* Ол, *мѣн тѡ*, *бр̄ате*, *дѡдија* Стр, *мѣн незгодно* По, *тѡ е с̄ад мѣн дѡшло* у *главу* Ол, *мѣн се чини* Ст;

2) у енклитичком облику исте замјенице: *и бр̄аћа м ђт"шла* и *сѣстра м ђт"шла* Стр, *мајкѣ м* Стр, *тако м се ѡдала* и *сѣстра* ДП;

3) у енклитичком облику дат. једн. личне замјенице 2. лица: *бѡг т пѡмогѡ* Стр, *јадна т мајка* Стр, *тако т је свѣ било* Стр, *да т кажем* По;

4) у 3. лицу презента глагола *јесам*: *јес ти дѡбро?* Ол;

5) у аористу глагола *бити*: *како б казѡ* Лип, *нѣ б трѣбало дозвѡл"ти* Лип;

6) у императиву *бјѣж* Ол, *вѡд* Ол, *дѡж* Ол, *држ се* Стр, *сјѣд* Ол, ДП;

7) код приједлога *ради* и *уочи*: *рад бѹбрѣга* Ол, *рад мѡмка* Лип, *рад пѡрод"цѣ* Лип, *уоч Бѡж"ћа* Стр, *уоч Ђурђева* Стр, *уоч сл̄авѣ* Стр;

8) у рјечци *ли*: *им̄а л лѹка дѡбрѡга* Ол, *идѣ л то двѣ* Ст, *неће л ѡтић* ДП, *ѡће л дѡћи?* Ол, *ѡћете л* Лип;

9) у везницима *али* и *или*: *ал нѣ би ме тѹј нѡкат рѡд"тељи д̄али* ДП, *ал су се ѡни спр"јатѣљили* Стр, *дан ил дв̄а* ДП, *ил им̄ају јѣдно кѡнче ил нѣмају* Стр.

Дјелимичне редукције финалног *и* забиљежене су код глаголских придјева радних: *вѡдјел" Стр*, *држ̄ал" смо* Ба, *имал" смо* Ба, *мѡрал" смо* Стр, *пл̄аћал" Стр*, *трѣбал" Стр*.

Редукције осталих вокала нису тако честе и своде се на по неколико потврда:

а) У иницијалној позицији вокал *а* губи се у страној рјечци *апѡтека* (*патѣ-ка* ДП).

Рјечца *нека* углавном је без финалног *а*²⁶: *нек им̄а* Ол, *нек јѣдѣ* Стр, *нек јѣдѹ* Ол, *нек р̄адѡ* ДП, *нек сјѣдѡ* Ол, *нек сте с̄амо жѡви и здрави* Ол, *нѣк такѡ стѡћѡ* Ол, *нек ѹзмѣ* Ол;

Ген. мн. именица понекад има старе наставке без финалног *а*: *пѣтнѣс гѡдѡн з̄а-едно* Стр, *трѡдсѣт пѣт гѡдѡн* Стр, *дв̄аест је мѡм̄ак ш њим дѡшло* Стр, *пѹно мѡм̄ак било* Стр, *по дв̄ае-с̄ир̄ац* Стр, *й̄ладу м̄ар̄ак* ДП; забиљежена је замјеница *нѡшт* Ол, те прилог *тѹд* Ол без финалног вокала *а*.

б) Дјелимична или потпуна редукција вокала *е* своди се на неколико потврда: *ѡјѣт"та* Стр, *ѡћ"те л* Лип, *в̄анћѣље* Лип, *в̄анћѣљу* Лип, *вр̄тѣно* Ол, *дв̄адсѣт* Ол, *ѡѣстеро* Ст Стр, *прѡфсор* Ол, *виш нѡкад̄а* Ол, *ѡвд* Ол ГМ, *јѣст* Стр.

в) Иницијално *о* често се редукује испред сонаната код неких придјевских замјеница и прилога: *в̄акѡ* Ол ГМ Стр ДП, *в̄амо* Ол ГМ Стр ДП, *в̄ѡлк̄а* Ол, *в̄ѡлкѡ* Ол,

²⁶ Проф. Милорад Дешић сматра да се вокал *а* у рјечци *нека* може узети и као покретни вокал, и као примјер редукованог *а* у финалној позицији (Дешић 1976: 57).

вдлинї Ол, н̄ак̄о Ол Стр ДП, а његова афереза обавезна је и код различитих облика глагола страног поријекла *описати*: п̄ер̄с̄ан ГМ, п̄ер̄сат Ол, б̄ила п̄ер̄с̄ата Стр, п̄ер̄с̄о би Ол, п̄ер̄ши се Ол.

Иницијално *о* елидира се у замјеници *оно*: *по-ној њиви* Ол, или ако се иста замјеница употријеби у функцији партикуле: *ђе-но грања* Ол, *ђе-но шийи* Ол, *кадно нашила дифтерија* ГМ, *што-но јуче стѣрали* ДП.

Финално *о* може се редуковати у везницима *ако* и *него*: *ак ђдѣ дн* ГМ, *ак ђстанѣ* Ол, *ак д̄ѣш* По, *б̄л̄ѣ нек с̄ад̄а* Стр, те из именичке замјенице *свако*: *с̄в̄ак* Ол ГМ Стр, *с̄в̄ак м̄ор̄о* Лип, *с̄в̄ак с̄ѣби* Лип.

г) Редукција вокала у јавља се у медијалном положају и чешће је дјелимична: *в̄јер̄је* Лип, *н̄е в̄јер̄је* Лип, *н̄е в̄јер̄јемо* Лип, *в̄ур̄на* Стр, *у в̄ур̄ни* Стр, *в̄ур̄ну* Стр, *доказ̄је* Лип, *дочек̄је* Стр, *интерес̄је* ДП, *испит̄јем* Стр, *Ис̄са* Лип, *Ис̄с̄ов* Лип, *к̄ош̄ља* Стр, *к̄ош̄ље* Стр, *к̄ош̄љѣ* Ол, *к̄ош̄љу* Ол, *к̄уп̄са* Стр, *д̄о к̄ћѣ* Лип, *д̄в̄д̄а* Стр, *у ш̄ми* Стр, а ријетко је потпуна: *д̄в̄д̄а* Ол, *д̄нд̄а* ГМ Стр. Ова појава, дакле, нема оне домашаје које има у неким другим сродним говорима (Петровић 1973: 44).

5. Закључци

Инвентар и дистрибуција пет правих вокала у говорима околине Шипова исти су као и у стандардном језику уз неке посебности које су уобичајене и у многим другим сродним говорима. Дистрибуција сонаната *р* у слоготворној служби шири је него у стандардном језику, а вокалску функцију врше и сонанти *љ*, *н*, и *њ*.

Артикулација вокала углавном је стандардна, уз факултативна помјерања, од којих отворенији изговор неакцентованог вокала *е* у већој, те отворенији изговор вокала *о* у нешто мањој мјери представљају изразитије особине вокализма ових говора. Једна од дискриминанти које разграничавају источнију и западнију скупину сјеверозападног огранка херцеговачко-крајишког дијалекта – замјена вокала *о* вокалом у уз назалне сонанте (Драгичевић 2012: 171–180 и 2014: 573–574), забиљежена је у већој мјери засад само у једном насељу на западу територије, а о распрострањености ове појаве у говорима Шипова знаће се више по завршетку истраживања.

Осим честих дјелимичних и потпуних редукција вокала *и* у медијалној и финалној позицији, редукције осталих вокала ријетке су. И редукција и супституција вокала углавном се јављају иза акцентованог слога.

Од покретних вокала јављају се *а* и *е*, док се употреба покретног у своди на његову појаву у формама *свему*, *чему*.

ЛИТЕРАТУРА

- Вујичић, Драгомир и др. (1985). Говори сјеверне и сјевероисточне Босне. *Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник*. 5: 7–379.
- Вуковић, Л. Јован (1938). Говор Пиве и Дробњака. *Јужнословенски филолог*. 17:1–113.
- Далмација, Стево (1997). *Ијекавски говори Поткозарја*. Бања Лука: Глас српски.
- Дешић, Милорад (1976). Западнобосански ијекавски говори. *Српски дијалектолошки зборник*. 21: 1–316 + карте.
- Драгичевић, Милан (1986). Говор личких јекаваца. *Српски дијалектолошки зборник*. 32: 7–238 + карте.
- Драгичевић, Милан (2000). *Списи о западнијим српским говорима*. Бања Лука: Медиа центар Прелом.
- Драгичевић, Милан (2001). Најзападнији српски говори данас. *Зборник за српски језик, књижевности и умјетност*. 1: 79–89
- Драгичевић, Милан (2004). О неким фонетским особинама данашњег говора требавских Срба. *Зборник радова са трећег међународног научног скупа Живот и дело академика Павла Ивића*. Суботица – Нови – Сад – Београд: 451–459.
- Драгичевић, Милан (2007). О говору Срба Бање Врућнице крај Теслића (фонетске и морфолошке особине) I. *Српски дијалектолошки зборник*. 54: 323–401.
- Драгичевић, Милан (2010). Важније гласовне особине говора Срба из неких насеља у околини Дервенте у сјеверној Босни. *Јужнословенски филолог*. 66: 231–253.
- Драгичевић, Милан (2012). О говору Срба села Мујџићи из западне Босне. *Српски језик*. 17: 171–189.
- Драгичевић, Милан (2014). О важнијим особинама сугласничког система говора јањских Срба из југозападне Босне. *Српски језик*. 19: 561–576.
- Ивић, Павле (1985). Дијалектологија српскохрватског језика. Увод и штокавско наречје. друго издање. Нови Сад: Матица српска.
- Ивић, Павле (1964). Промена га > ге у српскохрватском говорима. *Prace filologiczne*. 18: 383–393.
- Козомара, Драгомир (2007). Важније фонетске особине говора Чечаве. *Српски језик*. 12/1–2: 235–258.
- Николић, М. Берислав (1964). Сремски говор. *Српски дијалектолошки зборник*. 14: 201–412.
- Николић, М. Берислав (1966). Мачвански говор. *Српски дијалектолошки зборник*. 16: 179–313.
- Николић, М. Берислав (1968). Тршићки говор. *Српски дијалектолошки зборник*. 17: 367–473.
- Павлица, Драган (1984). О говору околине Удбине. *Српски дијалектолошки зборник*. 30: 357–424.
- Павловић, Миљивој (1927). О становништву и говору Јајца и околине. *Српски дијалектолошки зборник*. 3: 95–112.
- Петровић, Драгољуб (1973). *О говору Змијања*. Нови Сад: Матица српска.
- Петровић, Драгољуб (1978). *Говор Баније и Кордуна*. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Просвјета.
- Пецо, Асим (1964). Говор источне Херцеговине. *Српски дијалектолошки зборник*. 14: 1–200.
- Пецо, Асим (1975). Икавскошћакавски говори западне Босне, I дио. Увод и фонетика. *Босанскохерцеговачки дијалектолошки зборник*. 1: 1–264.
- Рамић, Никола (1999). Ливањско-дувањски говорни тип. *Српски дијалектолошки зборник*. 46: 263–426.

*

Baotic, Josip (1983). Ikavskoščakavski govor u okolini Dervente. *Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik*. 4: 7–208.

Sladana Cukut

IMPORTANT FEATURES OF THE VOWEL SYSTEM IN SERBIAN SPEECHES OF
ŠIPOVO

S u m m a r y

This paper presents the material about the pronunciation and distribution of five vowels and sonants with a vowel function: *r*, *l*, *n*, and *nj*. Vowel reduction, vowel substitution and non-standard vowel articulation are typical for these, speeches as, other western Serbian speeches. Pronunciation of vowels *e* and *o* after the accented syllable and the reductions of the vowel *i* in medial and final position are distinctive features of these speeches. The distribution of sonants with a vowel function is much more widespread than in the standard language.

Key words: *Šipovo*, vowels, inventory, distribution, articulation, substitution, reduction.

Мр Слађана Цукут
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет
Булевар војводе Петра Бојовића 1А
Бања Лука
Република Српска – Босна и Херцеговина
Имејл: sladjana.cukut@ff.unibl.org

